

Sadrizam Mehmed Said Paşa'nın (Küçük) İngiliz Büyükelçiliğine Sığınması (1895)

Grand Vizier, (Little/Kutchuk) Mehmed Said Pasha as a Refuge in the British Embassy (1895)

Emel DEMİR GÖRÜR*

Öz

Bu çalışmada, olayın vuku bulduğu tarih itibariyle beş defa sadaret makamına oturmuş, önemli bir devlet adamı ve Sultan II. Abdülhamid dönemi kilit isimlerinden biri olan Mehmed Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınması ve sığınmasına neden olan amiller ele alınmıştır. Sultan ile Paşa'nın aracılara vasıtasıyla yaptıkları görüşmeler, Paşa'yı ikna çabaları, İngiliz Büyükelçi Philip Currie'nin aracılığında, Avusturya Büyükelçisi Baron Calice önderliğinde büyükelçilerin olaya müdahil olmaları irdelenmiştir.

Çalışma, Osmanlı Arşiv Vesikaları ve özellikle konunun muhatabı olan İngiliz Büyükelçi Currie'nin Osmanlı ve İngiliz makamları ile yapmış olduğu yazışmaları ve sunduğu raporları ihtiva eden İngiliz Arşiv Belgeleriyle ele alınmıştır. Konunun Avrupa özellikle İngiliz kamuoyuna yansımalarını takip etmek amacıyla Avrupa kaynaklı gazetelerden ve ihtiyatlı olarak hatıratlardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid, İngiliz Büyükelçiliği, Sir P. Currie, Baron Calice.

Abstract

In this study, Mehmed Said Pasha, an important government man who became grand vizier five times as of the relevant date and one of the important figures of the Sultan II. Abdülhamid period, took refuge in the British Embassy, the reasons for his refuge, and the negotiations between Sultan and Pasha through emissaries and the efforts to convince Said Pasha were discussed in detail. Under the mediation of British Ambassador Sir Philip Currie and under the leadership of the Austrian Ambassador Baron Calice, the involvement of the ambassadors was examined.

The study was handled with the Ottoman Archive Documents and British Archive Documents, which contain the correspondence and reports submitted by British Ambassador Currie with the Ottoman and British authorities. To follow the reflections of the issue of the European and especially British public opinion, European-origin newspapers and memoirs were used by taking the precautionary principle into consideration.

Key Words: Mehmed Said Pasha, II. Abdülhamid, The British Embassy, Sir P. Currie, Baron Calice.

Giriş

Mehmed Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid döneminde yedi, İttihat ve Terakki döneminde iki olmak üzere toplamda dokuz kez sadrazamlık yapmış önemli bir

Makale Geliş Tarihi: 27.11.2020. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2021.

* Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, E-mail: emeldemirgorur@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1408-1377.

Görüş

Akademik
Bakış

69

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

devlet adamıdır¹. Sultan II. Abdülhamid döneminde icra edilen ıslahatların kilit isimlerden biri olan Said Paşa, eski bir devleti, yeni bir devlete dönüştürmek amacıyla fikirleriyle ve icraatlarıyla Osmanlı kurumlarını ıslah etmeye çalışmış önemli bir modernisttir². Paşa, II. Abdülhamid'in bir türlü vazgeçemediği bir isimdi, sadece sadaret makamında iken değil mazuliyet yıllarında da birçok hususta fikirlerine müracaat ettiği bir ricaldi³. Böyle bir devlet adamının Osmanlı ülkesindeki bir büyükelçiliğe hatta Devlet-i Aliyye'nin başına pek çok gaile açan İngiltere'nin Büyükelçiliğine sığınmış olması oldukça dikkat çekicidir. Hadisenin yaşandığı 1895 yılına bakıldığında İstanbul'da ve Anadolu'nun pek çok yerinde birçok menfi hadisenin vuku bulduğu, Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik sürekli müdahalelerinin olduğu görülmektedir⁴. Bu süreçte Said Paşa'nın cansiperane bir şekilde İngiliz Büyükelçiliğine sığınması, Yıldız Sarayı'nda telaşa yol açmıştır. Bu hadise, Avrupa basınına Osmanlı aleyhinde propaganda yapmaları için yeni bir fırsat vermiştir. Süreci yakından takip eden İngiliz basını, bu gelişmeyi devletin kötü yönetilmesinin kanıtı olarak göstermiştir⁵. Sultan II. Abdülhamid döneminde bir değil birkaç defa sadrazamlık yapmış önemli bir devlet adamının, Osmanlı ülkesindeki İngiliz Büyükelçiliğine sığınması, göz ardı edilebilecek bir mesele değildir. Tüm bu menfi olaylara rağmen Said Paşa'nın evine dönmesi için yapılan girişimler, Sultan II. Abdülhamid'in Paşa'yı affetmesi ve kendisine mazuliyet maaşı bağlaması, daha sonraki süreçte ise tekrar sadaret makamına getirilmesi, Sultan II. Abdülhamid'i ve döneminin anlaşılması için konunun incelenmesini zaruri kılmaktadır.

Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınma meselesinin ele alındığı bu çalışma, Osmanlı Arşiv Vesikaları ile konunun diğer muhatabı olan İngiliz Büyükelçiliği ve İngiliz Dışişleri arasındaki yazışmaları içeren İngiliz Milli Arşiv Belgelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Daha önce bu konuya değinen ve çalışma dâhilinde yer verilen değerli çalışmalarda, mesele tek taraflı olarak ele alınmış, İngiliz Arşiv Belgelerine yer verilmemiştir. Bu belgelerin önemi ise Said Paşa'nın bu girişimde bulunmasının nedenlerine, Paşa ile Büyükelçi Currie arasındaki hususi görüşmelere, Avrupalı güçlerin fikir ve icraatlarına, Paşa'nın beyanıyla Babıâli Nümayişi ve sadaret makamındaki değişiklikleri içeren çeşitli olayların ayrıntılarını ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır.

- 1 Zekeriya Kurşun, "Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1839-1914", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 35, 38, 41, 74, 95, 110, 124, 133; S.J. Shaw, "Küçük Sa'îd Paşa (1938-1914)", *Encyclopaedia of Islam*, Vol. 5, Leiden 1979, s. 313.
- 2 Ercümen Kuran, "Küçük Said Paşa (1840-1914) as a Turkish Modernist", *Middle East Studies*, Vol. I, No. 2, April 1970, s. 124-125; Zeki Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", *Turkish Studies*, Vol. 4, Fall 2009, s. 848-859; Ercümen Kuran, "Bir Türk Islahatçısı Olarak Küçük Said Paşa (1840-1914)", *Töre*, S. 8/91, 1978, s. 17-24; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2010, s. 243-248; Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. Server Tanilli), C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 144; Ercümen Kuran, "Bugünkü Türkiye'nin Kurucularından Küçük Said Paşa", *Türk Kültürü*, S. 56, Ankara 1967, s. 570-573.
- 3 Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1999, s. 33.
- 4 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 478-499; Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, 7. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s. 227-244.
- 5 The Guardian, 11 December/Aralık 1895.

Osmanlı Bürokrasisinde Mehmed Said Paşa

Said Paşa'nın İngiliz Konsolosluğuna sığınma meselesine geçmeden önce Paşa'nın kısaca hayatına, Osmanlı bürokrasisinde üstlenmiş olduğu görevlere ve bu vesile ile Sultan II. Abdülhamid ile olan ilişkilerine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Ankaralı Seb'a-zâde ailesinden, Tahran maslahatgüzarı Seb'a-zâde Ankaralı Ali Namık Efendi'nin oğlu olan Mehmed Said Paşa⁶, 1838'de Erzurum'da doğmuştur. Erzurum ve İstanbul'da yedi yıl medrese tahsili görmüş, hususi öğretmenlerden hesap, coğrafya, tarih, hukuk, ekonomi, politika ve Fransızca dersleri almıştır⁷. Mehmed Said Paşa, diğer Said Paşa (İngiliz) ile karıştırılmaması amacıyla boyunun kısalığı nedeniyle "küçük" lakabıyla anılmıştır. Tahrirat Kalemi, ve Maliye Nezareti bünyesinde çeşitli görevlerde çalışmış, ilk görevleri sırasında Anadolu ve Rumeli'yi dolaşmıştır. Bürokrasinin basamaklarında yükselme niyetinde olduğu için taşra görevlerinden uzak durmuştur. Basınla olan yakınlığı dolayısıyla 1867'de Matbaa-i Amire Müdürlüğü'ne getirilmiş, ve Takvim-i Vekâyi'nin müdürlüğü de kendisine verilmiştir. Şûrâ-yı Devlet'in kurulması üzerine Ağustos 1868'de Şûrâ-yı Devlet Adliye Dairesi başmuavinliğine terfi etmiştir. 1871'de Divân-ı Ahkâm-ı Adliye başkitabetine tayin edilmiştir. 1874'te Ticaret Nezareti mektupçusu olmuş, 1875 yılına kadar da sadaret mektupçusu olarak çalışmıştır. Ardından Meclis-i Ticaret ve Ziraat üyeliğine getirilmiştir⁸. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında Said Paşa'yı başkitabete tayin etmiştir⁹. Kanun-ı Esasî'nin ilanından sonra vezir payesine yükselen ve paşa unvanını alan Said Paşa, daha sonra ayan azalığına tayin olmuştur. Aynı yıl ek görevle Hazine-i Hassa Nazırı olmuştur¹⁰. 1878'de Hamdi Paşa'nın sadareti döneminde Dahiliye Nazırı olmuştur¹¹. Ancak kısa süre içinde yaşanan kabine değişikliği ve kendisine olan muhalefet nedeniyle azledilmiştir. Said Paşa'yı yakınında tutmak isteyen Sultan II. Abdülhamid, Paşa'yı Şubat 1878'de ikinci defa Hazine-i Hassa Nazırlığına tayin etmiştir¹². Kısa bir süre sonra bu görevinden de azledilmiş, 1878 yılı Nisan ayında Ayan riyasetine yükselmiştir. Çırağan Vakası sonrası, Damat Mahmud Paşa'nın adamı sayılması nedeniyle Hüdavendigâr Valiliğine atanmış, ve 6 ay kadar bu görevi icra etmiştir. İstanbul'a dönüşüne izin verilince üçüncü defa Hazine-i Hassa Nezaretine tayin edilmiştir¹³.

II. Abdülhamid, Tunuslu Hayreddin Paşa'yı Aralık 1878'de sadarete getirince, Said Paşa'nın da kabinede Adliye Nazırı olarak görev yapmasını istemiştir. Paşa, 18 Ekim 1879'da başvekil unvanıyla sadrazamlığa getirilmiştir. İlk sadareti, 9 Haziran 1880'e kadar sürmüştür. Azil sebebinin Sultan II. Abdülhamid'in o dönemde devletlere karşı takip ettiği siyasetten kaynaklandığı düşünülmektedir. Yerine gelen Sadrazam Kadri Paşa'nın yeterli olmaması nedeniyle Paşa, ikinci

6 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. II, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1982, s. 989.

7 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, C. VIII, TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2011, s. 289-290.

8 Zekeriya Kurşun, "Said Paşa, Küçük (1838-1914)", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IIIV, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 576.

9 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1000.

10 Ercümen Kuran, "Said Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s. 83.

11 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1001.

12 Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s. 576.

13 Ercümen Kuran, "Said Paşa", s. 83.

defa 12 Eylül 1880'de başvekâlete getirilmiştir. Bu sadareti sırasında devletlerin Berlin Antlaşması'na dayanarak yaptıkları baskıların had safhaya ulaşması ve isteklerinin dur durak bilmemesi nedeniyle görevinden istifa etmeye çalışmış ancak istifası padişah tarafından kabul edilmemiştir. Bu olaydan üç ay sonra 12 Nisan 1881'de Mısır'da meydana gelen Urabi Paşa hadiselerinde II. Abdülhamid'in öngördüğü tedbirlerle karşı çıktığı için 2 Mayıs 1882'de azledilmiştir. Yerine geçen Abdurrahman Paşa, olayları durduramayınca Said Paşa, üçüncü kez sadaret makamına getirilmiştir. Mısır'ın işgali ve Kanun-ı Esasi'yi değiştirme komisyonunda öne sürdüğü görüşlerden dolayı padişahla ihtilafa düşmüştür. Bu sebeple görevinden ayrılmak istemişse de talebi padişah tarafından kabul edilmemiştir. 1 Aralık 1882 gecesi II. Abdülhamid, paşayı ansızın saraya çağırarak sadaret mühürünü almıştır¹⁴. Said Paşa, "*Şayet bir gün mâbeynde tutuklanıp sıkıştırılacak olursam İngiltere Sefiri Lord Dufferin'e hızlı bir şekilde bilgi verilmesini haremime tavsiye ederim*" bilgisini hatıratına not düşmüştür. Zira üçüncü kez sadrazamlık makamından azledilmesi sonrası Sultan II. Abdülhamid tarafından bir odada 18 saat tutuklu kalması üzerine tavsiyesi hemen yerine getirilmiş, İngiltere Sefiri Lord Dufferin'e haber verilmiştir. Lord Dufferin padişah nezdinde girişimde bulunmuş, Paşa bu girişimin kendisine güç kattığını beyan etmiştir¹⁵. Dördüncü kez sadrazam olan ve en uzun sadaret dönemini geçiren Said Paşa, Eylül 1885'te Şarkî Rumeli'de yaşanan olaylara askeri müdahale yapılmasını isteyince Sultan'la ihtilafa düşmüş, 25 Eylül'de azledilmiş ve yerine Kıbrıslı Kamil Paşa getirilmiştir. Said Paşa, 4. sadaretinden sonra yaklaşık 10 yıl resmi görevlerden uzak kalmıştır. Ancak bu süre zarfında sık sık padişahın iltifatlarına nail olmuş, zaman zaman devlet meselelerinde görüşlerine başvurulmuştur¹⁶.

Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiğe Sığınmasını Hazırlayan Amiller

Said Paşa, sadaret makamından dördüncü kez ayrılışından sonra uzun yıllar herhangi bir resmi görevde bulunmamış, konağında ikamet ederek, mazuliyet maaşı ile geçinmiştir¹⁷. Bu süreçte Sultan II. Abdülhamid tarafından birkaç kez saraya çağırılmış, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi kapsamında yapılacak işlemler konusunda görüşüne müracaat edilmiştir¹⁸. Hatta Sultan, İngiltere, Rusya ve Fransa tarafından verilen 11 Mayıs tarihli islahat projesini, saltanat hukuku ve devletin çıkarı açısından tarafsız bir gözle tetkik etmesini, düşüncelerini bildirmesini istemiştir¹⁹. Sultan, Ahmed Cevad Paşa'nın sadareti döneminde, Said Paşa'ya birkaç kere sadrazamlık teklif etmiş, ancak Said Paşa, sağlık sorunları nedeniyle bu görevi reddetmiştir²⁰. Cevad Paşa'nın sadareti sırasında vuku bulan Ermeni olayları karşısında Paşa'nın kifayetsizlik göstermesi²¹, ardından sadaret mevkiinin yetkilerinin genişletilmesini istemesi azledilmesine sebebiyet vermiştir²². Akabinde sadrazamlığa Said Paşa getirilmiştir. Paşa, beşinci sadaret görevini kabul etmesiyle ilgili Büyükelçi Currie'ye bazı izahatta bulunmuştur. Sultan'ın,

14 Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s. 576-577.

15 Ziya Nur Aksun, *II. Abdülhamid Han*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2010, s. 236.

16 Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s. 576-577.

17 Ercümend Kuran, "Said Paşa", s. 84.

18 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

19 *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Haz. Başbakanlık Arşiv Araştırma Kurulu, C. XXIX (1 Mayıs 1895-31 Mayıs 1895), İstanbul 1991, s. LXXIII (Belge No. 39).

20 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

21 Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 44.

22 Abdülkadir Özcan, "Cevad Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 430.

Şeyhül-İslam'ın da bulunduğu sırada kendisini saraya çağırdığını ve hemen Babıâli'ye gidip görevini devralmasını emrettiğini, sağlığı elvermediği için itiraz etmesine rağmen, kabul etmekten başka seçeneği olmadığını ifade etmiştir. Said Paşa, sadrazamlık makamını icra ettiği bu süre zarfında görevini sadakat ve özveri ile yerine getirmek için elinden geleni yaptığını ve ıslahatlarla ilgili olarak Avrupalı güçlerin önerilerinin kabul edilmesini tavsiye ettiğini beyan etmiştir. Muhtemeldir ki Said Paşa, İngiliz Büyükelçiliğine sığınmış olmasından dolayı, konuyu *Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinin icrası* meselesine getirmekten kendine alamamıştır²³. Zira bu hususta verdikleri notalar, hazırlanmış oldukları raporlar ile Osmanlı Devleti'ni en çok baskı yapan devlet İngiltere idi²⁴.

Said Paşa, 1895 yılı Haziran ayında kabul ettiği beşinci sadareti sırasında, ağırlıklı olarak dış meseleler ve özellikle devletlerin uygulamak istedikleri Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ve eğitimin geliştirilmesi meseleleriyle ilgilenmiştir²⁵. 1895 yılı Eylül ayında İstanbul'da yaşanan Ermeni olayları bastırma noktasında sorun yaşanınca İstanbul üç gün kadar kaos ortamında kalmıştır. İstanbul'da yaşanan bu olayların akisleri Anadolu'da görülmüş, Trabzon, Tekirdağ ve İzmit'te de Ermeni olayları vuku bulmuştur. Avrupalı güçler, bu olaylar üzerine şiddetli protestolarda bulunmuş ve Ermeni olaylarının siyasi neticelerinden çekinen Sultan II. Abdülhamid de Said Paşa'yı azletmiştir²⁶. Said Paşa, azledilmesine sebep olan 30 Eylül tarihli Babıâli Nümayişi ile ilgili bazı açıklamalar yapmıştır. Paşa, nümayiş öncesinde, yaşanabilecek herhangi bir karışıklığı önlemek amacıyla Harbiye Nazırına İstanbul'a bir tabur asker yerleştirmesini emrettiğini ancak Sultan'ın muhafızların yeterli olacağını belirterek bu emri feshettiğini, nümayiş sırasında ise muhafızların dahi gönderilmediğini belirtmiştir. Said Paşa, bu olay sonrasında bir yandan Ermeni olmakla, diğer yandan Türkler arasında fanatik parti taraftarı olmakla suçlandığını beyan etmiştir²⁷.

Said Paşa'nın azli sonrasında sadrazamlığa Kamil Paşa getirilmiştir²⁸. Said Paşa, azledildikten sonra başta kendini saraya arz etmekten uzak durmuş ise de birkaç hafta geçtikten sonra, Sultan II. Abdülhamid'e saygılarını sunmak için saraya gitmiştir. II. Abdülhamid, Said Paşa'ya Sadrazam Kamil Paşa'nın yerine tekrar sadrazam olmasını önermiştir. Said Paşa, görevi kabul ederse, Kamil Paşa'nın izlediği yolu takip edeceğini söyleyerek görevi reddetmiştir. Teklif birkaç kez tekrarlanmış ancak Said Paşa tarafından tekrar tekrar reddetmiştir. Ardından Sultan, Paşa'nın sarayda ikamet etmesini ve danışmanı olarak çalışmasını istemiştir. Bu görev kapsamında kendisine sadrazamın yetkisinden daha üstün bir yetki verileceği ve siyasetle ilgili hususlar dışında maruzatın ret ya da ka-

23 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

24 Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1984, s. 17-30, 38-57, 116-120, 123-134, 145-149, 159-168; Ali Karaca, *Anadolu İslahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 39-43, 46-49, 63-65; Emel Demir Görür, *Osmanlı Belgeleri ile İngiliz Elçilik ve Konsolosluk Raporlarında Vilâyet-i Sittî İslahâtı (1878-1899)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 41-84, 91-133.

25 Zekekiye Kurşun, *a.g.m.*, s. 577.

26 Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 142-143.

27 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

28 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, K. I, TTK Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1991, s. 92; Atilla Çetin, "Kıbrıslı Kâmil Paşa (1832-1913)", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s. 393.

bul edilmesinde yetkili olacağı söylenmiştir. Said Paşa, böyle bir vazifenin Osmanlı Devleti kanun ve kurumlarına aykırı olacağına işaret ederek, bu sorumluluğu üstlenmeyi reddetmiştir. Sultan Abdülhamid, Mâbeyn Kâtibi İzzet Bey'i Said Paşa'ya göndererek, saray arazisindeki bir köşkte (Mithat Paşa'da olduğu gibi) ikamet etmesini, gece ve gündüz her saat Sultan'a danışmanlık yapmak için hazır bulunmasını istemiştir. Ancak Paşa, her zaman Sultan'ın hizmetinde olacağını belirterek bu görevi de reddetmiştir. İzzet Bey, 4 Aralık günü Paşa ile görüşmüş, Paşa'nın beyanına göre emredici bir ifadeyle köşkte kendisine ayrılan ikametgâha gitmesinde ısrarcı olmuş ve kalıcı olarak gidemiyorsa da beş altı gün gibi bir süre köşkte bulunmasını istemiştir. Said Paşa, bu ısrarın kendisine özel kaynaklardan ulaşan söylentilerle birleştiğinde korkularını uyandırdığını ve kötü sağlık durumunun yanında Sultan'ın çevresindekilerin entrikalarına ve zulmüne daha fazla dayanmadığı için kişisel özgürlüğünü korumak amacıyla İngiliz Büyükelçiliğinin koruması altına girmeye karar verdiğini beyan etmiştir. Ayrıca Paşa, Kamil Paşa'nın azledilmesi sonrasında gördüğü muamele karşısında kaygısının arttığını ifade etmiştir²⁹. Daimi surette sarayda kalıp, hapis hayatı yaşamaktan korkan ve bu vazifeyi kabul etmesi hususunda konağına gelip gidenlerden endişeye düşen Said Paşa, 4 Aralık 1895 Çarşamba günü küçük oğlunu yanına alarak İngiliz Büyükelçiliğine iltica etmiştir³⁰. Said Paşa, isteklerinin bir an evvel gerçekleşmesi ve yolcuğunun kolaylaşması için İngiliz Büyükelçiliğine iltica etmeyi uygun görmüştür³¹.

Said Paşa İngiliz Büyükelçiliğine

Said Paşa'nın beşinci defa getirildiği sadareten azledilmesi ve 1895 yılının son aylarında yaşanan gelişmeler Paşa'nın vehmini daha da arttırmıştır. Yaşanan tüm bu olaylar neticesinde hayatından endişe eden Said Paşa, küçük oğlu Ali Namık ile birlikte 4 Aralık 1895 günü öğleden sonra yurt dışına gitme talebiyle, İngiliz Büyükelçiliğine sığınmıştır. İngiliz Büyükelçi Sir Philip Currie, *büyükelçiliğin misafirperverliğine hoş geldiniz* diyerek Said Paşa'nın sığınma talebini kabul etmiş³² ve Paşa'nın bu misafirliğinden onur duyduğunu Paşa'ya ifade etmiştir³³. Büyükelçi Currie, durumu derhal meslektaşları olan Avrupalı güçlerin İstanbul'daki büyükelçilerine bildirmiştir³⁴. Said Paşa hem İngiliz Büyükelçisi Currie'ye hem de İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury Markisi'ne bu teşebbüsünün nedenleri arz etmiştir. Said Paşa'nın isteği üzerine İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury Markisi'ne hitaben;

"Majesteleri, hükümet işlerinde ona yardım etmeye hazır olabilmem için Yıldız Parkı'ndaki izole bir köşkte kalmamı teklif etti. Bir hükümdarın sadakatinden şüphelenemem, ama

- 29 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418. Bu süre zarfında Said Paşa ile İzzet Bey arasındaki görüşmelerin ayrıntıları için bkz; Said Paşa, *a.g.e.*, s. 329-342; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1027-1029, 1032-1033.
- 30 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Saîd Paşa'ya Dair Vesikalar", *Tarih Dergisi*, C. VIII, S. 11-12, İstanbul 1956, s. 110. Said Paşa bu görevle ilgili hatıratında, "*Hariçle alaka yok, çoluk çocuktan uzak, adeta mahbusiyet, şediden reddettim. O halde sadaret teklif ettiler anı da reddettim; bir vilayete memur olmağı veyahut nezaretlerden ne nezareti olursa olsun tayin buyurulmayı istida eyledim, yine olmadı. Her gün gelir aynı ısrar, tehdidat. Nihayet bir gün gelir bir tavr-ı garip ile -Efendimiz tereddüt buyuruyorlar dedi, hem mührile bir şeyler yaparak, önüne bakarak ara sıra: -Aman efendim geçer geçer, bundan da geçerler deyüb duruyor. Bakıtım ki iş fena çar ü naçar sefarete gidildi" Bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 115.*
- 31 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1029.
- 32 TNA., FO 78/4629, No. 766, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 110.
- 33 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.
- 34 TNA., FO 78/4629, No. 766, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895.

Görüş

hükümdarın çevresinin hayatıma bir saldırı planlayabileceğinden şüphelenmekte haklıyım. İnsanlık adına, bana koruma sağlaması, benim ve ailemin Avrupa'ya kaçmasına yardım etmesi için Lordunuza rica ediyorum. Majesteleri, bu özgürlüğü sadece hayatta kalmak için istiyorum ve siyasi meselelere karışmayacağıma emin olabilirsiniz." şeklindeki isteğini telgrafla beyan etmiştir³⁵.

İngiliz Dışişleri Bakanı, İngiliz Hükümeti'nin Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınmasıyla ilgili Büyükelçi Currie'nin tutumunu onayladığını, ve aynı fikirde olduklarını büyükelçiye bildirmiştir³⁶. İstanbul'daki diğer büyükelçiler de Currie'nin bu tutumunu onaylamışlar, kendisiyle aynı fikirde olduklarını büyükelçiye bildirmişlerdir. Currie, meseleyi büyükelçilerle tartışmak, ve hasbihal etmek üzere 5 Aralık'ta büyükelçiler toplantısı organize etmiştir³⁷. Eski Sadrazam Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınması, İngiliz basınını epeyce meşgul etmiş, Paşa ile Sultan arasında elçiler vasıtasıyla yapılan görüşmelere gün gün yer verilmiştir. Bu haberlerde Said Paşa'nın *İngiliz misafirperverliğine* sığındığı ifade edilmiştir³⁸. İngiliz Büyükelçiliğin hafiyeler tarafından kuşatıldığı, ve büyükelçiliğin *Imonege*³⁹den gelen mavi ceketliler tarafından korunduğu dikkat çeken haberlerden biridir⁴⁰. Sadece İngiliz gazeteleri değil Alman ve Yunanistan Gazeteleri de "*Eski Sadrazam Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınmasıyla ilgili birçok haber nesretmiştir*"⁴¹.

Said Paşa'nın Evine Dönmesi İçin Yapılan Girişimler

Said Paşa, büyükelçiliğe sığındığı günün akşamı Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya İngiliz Büyükelçiliğine sığındığını bildiren bir tezkire yazmış⁴², bu girişimin nedenleri hakkında kendisine bilgi vermiştir⁴³. Bu bilgi üzerine, gecenin ilerleyen saatlerinde Hariciye Nazırı Tefik Paşa, İngiliz Büyükelçiliğine giderek Paşa'nın iadesini talep etmiştir. İngiliz Büyükelçi Currie, Said Paşa ile müzakere ettikten sonra bu talebi reddetmiştir. Ardından Tefik Paşa, Said Paşa ile görüşmek iste-

35 TNA., FO 78/4629, No. 768, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895. İlgili doküman için bkz; Ek 2.

36 TNA., FO 424/184, No. 670, Salisbury Markisi'nden Sir P. Currie'ye, 4 Aralık 1895, s. 365.

37 TNA., FO 78/4629, No. 769, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895.

38 Daily News, 6 December/Aralık 1895; The Guardian, 11 December/Aralık 1895; Birmingham Daily Post, 9 December/Aralık 1895; Aberdeen Journal and General Advertiser for the North of Scotland, 6 December/Aralık 1895; The Leeds Mercury, 9-11 December/Aralık 1895; The Manchester Guardian, 9 December/Aralık 1895; Birmingham Daily Post, 9 December/Aralık 1895; Democrat and Chronicle, 6 December/Aralık 1895; Evening Herald, 14 December/Aralık 1895; Harrisburg Daily Independent, 14 December/Aralık 1895; Leicester Chronicle or Commercial and Leicestershire Mercury, 7 December/Aralık 1895; Northern Echo, 6 December/Aralık 1895; Republican and Herald, 14 December/Aralık 1895; The Bristol Mercury and Daily Post Western Countries and South Wales Advertiser, 9 December/Aralık 1895. Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınmasıyla ilgili Avrupa basınında çıkan bazı haber başlıkları için bkz; Ek 3.

39 Kraliyet Donanması'nın HMS Imogene adlı gemisinden bahsedilmektedir.

40 The Guardian, 11 December/Aralık 1895.

41 BOA., HR.SYS., D:36, G:7, 24 Teşrin-i Sani 1311/ 6 Aralık 1895; BOA., HR.SYS., D:1705, G: 100, 25 Teşrin-i Sani 1311/ 7 Aralık 1895; BOA., HR.SYS., D: 1705, G: 103, 26 Teşrin-i Sani 1311/ 8 Aralık 1895; BOA., HR.TO., D: 353, G: 23, 7 Kanun-ı Evvel 1895/ 7 Aralık 1895.

42 TNA., FO 78/4629, No. 774, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895; BOA., Y.EE., D:83, G: 59, Lef 1, 22 Teşrin-i Sani 1311/4 Aralık 1895.

43 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

Gazi

Akademik
Bakış

75

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

mişse de, Said Paşa bu teşebbüsünün sebebini Sadaret'e yazdığını, bu nedenle görüşmeye gerek olmadığını bildirmiştir⁴⁴. Kısa bir süre sonra Tevfik Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reisi Said Paşa ile birlikte Paşa'yı evine dönmeye ikna etmek üzere İngiliz Büyükelçiliğine gitmişlerdir. Said Paşa ile görüşmüşler, Paşa'nın fikrinde ısrarcı olması durumunda, bu halin kendisi ve ailesi için feci etkilerini anlatmışlardır⁴⁵. Bu sırada Paşa'ya İzzet Bey'in ifadelerinden korkup korkmadığı sorulmuştur. Said Paşa, İzzet Bey'in hiçbir şekilde kendisini kuruntuya düşürecek bir söz söylemediğini fakat tebligatı iki üç kere tekrar etmesinin kendisini vehme düşürdüğünü ifade etmiştir⁴⁶. Paşa, oğlu Ali Namık Bey'in tahsili ve kendisinin de tedavisi için Avrupa'ya gitmelerine müsaade buyurulması arzusunda olduğunu beyan etmiştir⁴⁷.

Görüşme sonucunda Paşa'yı ikna edemeyen Tevfik ve Said Paşalar, 5 Aralık günü Avrupalı güçlerin büyükelçilerini ziyaret etmişler, büyükelçilerden Said Paşa'yı evine dönmeye ikna etmelerini istemişlerdir. Büyükelçilere, padişahın Paşa'ya güvence verdiğini belirtmişlerdir⁴⁸. Aynı gün öğleden sonra⁴⁹ Said Paşa meselesini görüşmek üzere Fransız Büyükelçiliğinde⁵⁰, büyükelçiler toplantısı yapılmıştır. Toplantı neticesinde büyükelçiler, Said Paşa'ya padişahın kendisiyle ilgili görüşünü bildirmeyi, kendisine sunulan garantiyi yeterli bulup bulmadığını sormayı kararlaştırmışlardır. Ayrıca büyükelçiler, Paşa'nın teklifi kabul etmemesi durumunda, yurtdışına gitmesi için gerekli girişimlerde bulunmaya karar vermişlerdir⁵¹. İran Büyükelçisi ise Bay Currie'ye, Said Paşa'nın muhafaza edilmesinin münasip olmayacağını beyan etmiştir. Bu görüşme sonrası İran Büyükelçisi Baş Tercümanı, Daire-i Kitabet'e giderek Said Paşa'nın da Fransız Konsolosluğuna sığınan ve sonra Osmanlı Devletine teslim edilen Mithat Paşa gibi devlete teslim edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁵².

6 Aralık günü Avusturya Büyükelçisi Baron Calice, Said Paşa ile görüşmüştür. Paşa, İngiliz Büyükelçiliğine sığınmasına neden olan olayları ayrıntılarıyla anlatmış ve tek isteğinin yurtdışına çıkmasına izin verilmesi olduğunu bildirmiştir. Padişaha karşı hiçbir olumsuz girişimde bulunmayacağına söz vermiş ve ikamet seçimini Majestelerine (Sultan'a) bırakacağını belirtmiştir. Ancak ailesiyle birlikte ülkeden ayrılması için bir düzenleme yapılmazsa, güvenliği hususunda sultanın tatmin edici teminatlar vermesi durumunda çocukları uğruna kendi mutluluğunu feda etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Büyükelçi Calice, görüşme sırasında Sultan'ın hayatı konusunda verdiği teminatları Said Paşa'ya iletmiş, ancak Said Paşa, ailesiyle birlikte ülkeyi terk etmesine izin verilmesi is-

44 Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, C. I, Sabah Matbaası, Dersaadet 1328, s. 355.

45 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

46 BOA., Y.EE., D: 83, G: 65, 23 Teşrin-i Sani 1311/ 5 Aralık 1895.

47 Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 74-75.

48 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418; BOA., Y.EE., D: 83, G: 60, 24 Teşrin-i Sani 1311/ 6 Aralık 1895.

49 TNA., FO 78/4629, No. 774, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895; TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418; Birmingham Daily Post, 9 December/Aralık 1895; The Guardian 11 December/Aralık 1895.

50 The Guardian, 11 December/Aralık 1895.

51 TNA., FO 78/4629, No. 774, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895; TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418; Birmingham Daily Post, 9 December/Aralık 1895; The Guardian 11 December/Aralık 1895.

52 BOA., Y.EE., D: 82, G: 4, 24 Teşrin-i Evvel 1311/ 6 Aralık 1895.

teğini yinelemiştir⁵³. Paşa, ecnebi memlekette her türlü siyasi işlerden uzak duracağını ve Devlet-i Aliyye'nin işleri hakkında hiç kimse ile münasebet kurmayacağı ve haberleşmeyeceğini taahhüt etmiştir. Görüşmenin neticesi, Avusturya Baş Tercümanı Müller tarafından Hariciye Nezareti'ne takdim edilmiştir⁵⁴.

Said Paşa, büyükelçiliğe sığındığı ilk saatlerde olduğu gibi diğer günlerde de padişahın elçileri tarafından ziyaret edilmiş, evine dönmesi noktasında çeşitli girişimlerde bulunulmuştur⁵⁵. Bu husustaki görevi Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Bey, Seresvabi İsmet Bey ve Mâbeyn Kâtibi Ragıp Bey üstlenmişlerdir⁵⁶. Said Paşa ile Sultan'ın elçileri arasındaki tüm görüşmelerde, İngiliz Büyükelçiliği tercümanlarından Bay Block ya da Bay Eliot hazır bulunmuşlardır.

6 Aralık 1895 günü Said Paşa'yı Ragıp Bey ve Şeyh Ahmet Esad adlı molla ziyaret etmişlerdir⁵⁷. Şeyh Ahmet Esad, Mısır İsyanı sırasında Urabi/Arabi Paşa ile görüşmek üzere görevlendirilen molla idi. Görüşmeye yanında Kuran-ı Kerim ile gelen şeyh, Sultan II. Abdülhamid'in abdest alıp, yüzünü Kâbe (Kible)'ye döndükten sonra kutsal kitap üzerine ettiği yemini, Paşa'nın huzurunda tekrarlamakla görevlendirildiğini ifade etmiştir. Yemin, Sultan II. Abdülhamid'in Paşa'nın attığı adımdan dolayı kendisine hiçbir şekilde kızgın olmadığı ve kendisine itimatının tam olduğu ve sadakatine inandığı, bu adımıyla ilgili kendisine hiçbir şekilde rahatsızlık verilmeyeceğiyle ilgiliydi. Halife'nin yeminine güvensizlik göstermesi durumunda şer'i hukuk tarafından cezalandırılacağından korkan Said Paşa, padişaha teşekkürlerini ifade ettikten sonra padişahın almış olduğu teminatlara güven duyduğunu, bu güvencelerin yeminle teyidinin gerekli olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Said Paşa, Ragıp Paşa'ya hitaben sağlığı ve başka türlü nedenlerden dolayı ailesiyle birlikte yurt dışına çıkma konusunda çok istekli olduğunu bildirmiştir. Yapılan görüşme sırasında Said Paşa'ya İngiliz Büyükelçiliğinin birinci dragomanı Bay Block eşlik etmiştir. Currie, bu görüşme neticesinde Said Paşa'nın sadrazamlığa veya kendisine önerilen diğer olağanüstü görevlere ilişkin kesin kararını Sultan'a bildirdiğini belirtmiştir⁵⁸.

Said Paşa'yı büyükelçilikten ayrılmaya ikna etme görevi Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'ya da verilmiştir. Said Paşa diğer araçlara söylediği ifadelerin benzerini Tahsin Paşa'ya da söylemiş, Avrupa'ya gitmesine müsaade edilmesinde aracı olmasını talep etmiştir. Bu isteklere cevaben Tahsin Paşa, "*Paşa Hazretleri, böyle bir ihtiyacınız olduğu kabul olursa bile bunu doğrudan doğruya huzur-ı hümayûnda şifahen veya bir arıza ile tahriren talep buyurmayıp bu sefrehânedan bildirmeniz nasıl tecviz olunabilir? Siz zât-ı şâhânenin en eski emektarlarındanınız, mizaç-ı hümayûnu herkesten iyi bilirsiniz. Binaenaleyh devlethaneye avdet buyurursanız marûzâtının hüsn-i telâkkî buyuracağına şüphesiz yoktur*"⁵⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Said Paşa bir yandan yurt dışına çıkma talebini sürdürürken diğer yandan evine dönmesi durumunda güvenliği için teminat almaya çalışmıştır⁶⁰. Paşa, 6

53 TNA., FO 881/6820, No. 675, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 6 Aralık 1895, s. 366-367.

54 BOA., Y.EE., D: 83, C: 60, 24 Teşrin-i Sani 1311/6 Aralık 1895.

55 TNA., FO 78/4629, No. 782, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895.

56 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

57 TNA., FO 881/6820, No. 675, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 6 Aralık 1895, s. 366-367.

58 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418;

TNA., FO 424/184, No. 747/1, Sir P. Currie'den Baron Calice'ye, 7 Aralık 1895, s. 418.

59 Tahsin Paşa, a.g.e., s. 75.

60 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418;

TNA., FO 424/184, No. 747/1, Sir P. Currie'den Baron Calice'ye, 7 Aralık 1895, s. 418.

Görüş

Akademik
Bakış

77

Cilt 15
Sayı 29
Kiş 2021

Aralık günü Ragıp Bey ile yaptığı görüşmede, kendisine elçilikten ayrılması ve eve dönmesi için belli koşullar dikte etmiştir. Paşa, bu ifadelerin bir irade ile somutlaştırılmasını, Sultan'ın emriyle İngiliz Büyükelçisine veya tüm büyükelçilere iletilmesini istemiştir. Bu koşullar şöyledir;

"Said Paşa, ailesiyle birlikte kişisel özgürlük ve güvenlikten yararlanacak; kendi evinde yaşayacak; başkentte veya taşrada herhangi bir göreve kendi rızası olmadan atanmayacaktır⁶¹."

Said Paşa, Tahsin Bey ve Ragıp Bey aracılığıyla kendisine iletilen önerilerin İngiliz büyükelçiliği veya diğer devletlerin büyükelçilikleri vasıtasıyla hükümete iletilmesini istemiştir. Paşa'nın isteklerine, saraydan yanıt gecikince, Paşa vehme kapılmıştır. İsteddiği güvenceleri yazılı olarak alamaması durumunda Büyükelçi Currie vasıtasıyla Avusturya Büyükelçisi Calice'ye ailesiyle birlikte yurtdışına gitme isteğine, büyükelçilerin destek verecekleri yönündeki umudunu bildirmiş, bu hususta Calice'nin aracılığını talep etmiştir⁶².

Said Paşa'nın talebi Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuş ancak talep edilen irade yerine, elçilere atıfta bulunmayan, Said Paşa'nın davranışını suçlayan ve gizli kınama ibareleri bulunan bir tezkire gelmiştir. Said Paşa'nın bu eylemi karşısında, Sultan II. Abdülhamid, Paşa'ya karşı olumlu tutumunu bir kenara bırakmıştır⁶³. Sadrazam Rifat Paşa, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ve Şûrâ-yı Devlet Reisi Said Paşa, Paşa'nın aklını başını alıp elçilikten ayrılmaması durumunda ilgili tezkirenin gazetelerde neşredilmesi, durumun İslam âlemine ve ulema heyetine ilan edilmesi görüşünde olduklarını bildirmişlerdir⁶⁴.

Said Paşa, tezkire üzerine alabileceği kadar teminat alıp, şartları kabul etme ve eve dönme konusunda açık bir kararlılık göstermeye başlamıştır. İngiliz Büyükelçi Currie, saraydan yapılan baskıların Said Paşa'nın direniş gücünü kırdığını, sorunun dini yönüne yapılan atfın Paşa'yı ciddi şekilde etkilediğini belirtmiştir. Said Paşa, ilgili tezkireye, davranışını haklı çıkarmaya çalışan ve geri dönmeye hazır olduğunu belirten uzun bir cevap yazmıştır. Büyükelçi Currie ise Said Paşa'nın padişaha güven duymadığını ancak kendisini bu durumla başa çıkacak kadar güçlü hissetmediği için eve dönüş kararı verdiğini beyan etmiştir⁶⁵. Bunun dışında Büyükelçi Currie, Said Paşa'nın güvenliği noktasında Babîlî'ye verilecek bir nota ile Paşa'nın kendini daha güvende hissedeceğini İngiliz Dışişlerine bildirmiştir. Said Paşa'nın, gelecekteki güvenliğinin teminat altına alınması için Babîlî'ye bir nota verilmesi konusunda İngiliz Dışişlerinden müsaade istemiştir. İlgili nota şöyledir;

"Said Paşa, Sultan'dan aldığı teminatlara dayanarak İngiliz Büyükelçiliğinden ayrılmaya karar verdikten sonra, Hükümetimden Ekselanslarınıza (Hariciye Nazırına) Said Paşa'nın gelecekte tam hürriyet ve güvenlikten yararlanacağı noktasında güven duyulduğu belirtilmiş ve bunu ifade etmem emredilmiştir⁶⁶."

61 TNA., FO 881/6820, No. 675, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 6 Aralık 1895, s. 366-367; TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

62 TNA., FO 424/184, No. 747/1, Sir P. Currie'den Baron Calice'ye, 7 Aralık 1895, s. 418.

63 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418. Tezkirenin tam metni için bkz; BOA., Y.EE., D: 83, G: 61, 25 Teşrin-i Sani 1311/ 7 Aralık 1895; BOA., Y.EE., D: 83, G: 63, 25 Teşrin-i Sani 1311/ 7 Aralık 1895.

64 BOA., Y.EE., D: 83, G: 62, 25 Cemaziyel Ahir 1313/ 8 Aralık 1895.

65 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

66 TNA., FO 78/4629, No. 783, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 8 Aralık 1895.

İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury Markisi, Büyükelçi Currie'nin Majesteleri Hükümeti adına Hariciye Nezareti'ne hitaben yazmayı önerdiği notayı onaylamıştır⁶⁷. Yapılan görüşmeler neticesinde Mâbeyn Başkâtibi tarafından imzalanan belgeye göre Said Paşa'nın aldığı güvenceler şu şekildedir;

"Herhangi bir neden olmaksızın yabancı bir büyükelçiliğe gittiğinize ilişkin seyri tekrar etmeye gerek yoktur. Sultan'ın son yirmi yıldır size gösterdiği, eylemlerle kanıtlanan iyiliği herkes tarafından biliniyor. Ailenizin güvenliği ve huzuru güvence altına alınmıştır. Bu nedenle, derhal tüm özgürlük, şahsi hürriyet ve huzurla yaşayacağınız evinize gitmelisiniz. Başkentte ve taşrada size hiçbir görev teklifi yapılmayacaktır ve günlerinizi padişahın hayatı için dua etmeye adayabilirsiniz. Maliye Nazırına size aylık 40.000 kuruşluk mazuliyet maaşı ödemesi emredildi. Sizin gibi seçkin bir vezirin hayatının geri kalanını ecnebi bir memlekette geçirmesi halife için kabul edilemez, bu yüzden bu fikirden vazgeçip hemen evinize dönmelisiniz. Bu, size geçmişte yirmi yıldır gösterilen ve hala Sultan tarafından sürdürülen babacan yardımseverliktir. Bu iyilikler karşısında hükümdarın emirlerine hemen boyun eğmelisiniz⁶⁸."

Bu sırada Alman Subay Wilhelm Colmar von der Goltz⁶⁹, Said Paşa ile görüşmüş, padişahın nazik merhametine boyun eğmemesini tavsiye etmiştir. İngiliz Büyükelçi Currie, mâbeynden gelen teminatlar sonrası Said Paşa'nın şüpheye ve tereddüte düştüğünü, bir süre Goltz Paşa'nın tavsiyesini kabul etmeye meyilli olduğunu ancak aynı günün akşamı kararını değiştirdiğini belirtmiştir⁷⁰. Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğinden ayrılıp evine dönmesi için kâtipler, nazırlar ve diğer kişiler aracılığıyla 13 defa girişimde bulunulmuştur⁷¹.

Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğinden Ayrılması

Said Paşa, 4 Aralık 1895 günü geldiği İngiliz Büyükelçiliğinde 6 gün kalmış, 9 Aralık akşam 19:30 sıralarında Büyükelçi Currie'nin arabası ile elçiliğin birinci dragomanı Bay Block'un eşliğinde evine dönmüştür⁷². Bay Currie, hiçbir şekilde Said Paşa'nın kararını etkilemeye çalışmadığını, misafirperverliğini ve iyi niyetini kayıtsız şartsız emrine sunduğunu İngiliz Dışişlerine bildirmiştir. Ayrıca Bay Currie, Said Paşa'dan padişaktan aldığı güvenceler ile kendi isteğiyle büyükelçilikten ayrıldığını belirten bir mektup yazmasını istemiştir⁷³. Bu istek üzerine Paşa, büyükelçilikten ayrılmadan önce İngiliz Büyükelçi Currie'ye hitaben Fransızca bir mektup yazmıştır. Mektupta büyükelçiliğe sığınmasına neden olan olayları yinelemiş, 6 gün içinde yaşanan olayları özetlemiştir. Said Paşa, niyetinin elçilikte bir gün kalmak olduğunu ancak bu misafirliğin uzadığını, yurt dışına gitme isteğini yerine getiremediğini, Sultan II. Abdülhamid'in kendisine duyduğu güveni

67 TNA., FO 424/184, No. 698, Salisbury Markisi'nden Sir P. Currie'ye, 9 Aralık 1895, s. 385.

68 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

69 Wilhelm Colmar von der Goltz, Türkiye'ye 1883 yılında askeri okullara danışman ve müfettiş sıfatı ile gelmiştir. 1895 yılında Türkiye'den ayrıldığında bir grup yüksek rütbeli subay yetiştirmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Birinci ve Altıncı Osmanlı Ordularını kumanda etmiş, Ortadoğu Cephesinde eceliyle ölmüştür. Bkz; Necmettin Alkan, "Wilhelm Colmar von der Goltz", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 478-480; Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, Timaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013, s. 309.

70 TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

71 TNA., FO 424/184, No. 747/2, Said Paşa'dan Sir P. Currie'ye, 9 Aralık 1895, s. 419.

72 TNA., FO 78/4629, No. 784, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 9 Aralık 1895; TNA., FO 424/184, No. 747, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 10 Aralık 1895, s. 416-418.

73 TNA., FO 881/6820, No. 675, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 6 Aralık 1895, s. 366-367.

gazi

Akademik
Bakış

79

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

ve karşı beslediği duyguları takdir ettiğini belirtmiştir. Büyükelçilikte kaldığı süre zarfında kendisi ve oğluna gösterdikleri zarif misafirperverlikleri için Büyükelçi Currie ve Leydi Currie'ye teşekkür etmiştir⁷⁴. Bay Currie, verilen teminatlar kapsamında Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğinden ayrıldığını ve evine döndüğünü Hariciye Nazırı Tefrik Paşa'ya bildirmiştir. Ayrıca İngiliz Hükümeti'nin Paşa'nın gelecekte güven içinde ve özgürce yaşaması hususunda Osmanlı Devleti'ne güven duyduğunu Tefrik Paşa'ya iletmiştir⁷⁵.

Said Paşa'nın yurt dışına çıkma isteğinde ısrarcı olmasını uman Genç Türkler, Paşa'yı İngiliz büyükelçiliğinden ayrıldığı için suçlarken, diğer kesim Paşa'yı İngiliz büyükelçiliğe sığındığı için şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Yaşananlar dolayısı ile Said Paşa'nın Türkler nezdindeki saygınlığının büyük ölçüde azaldığı ifade edilmiştir⁷⁶. İngiliz basınında, Said Paşa'nın İngiliz Konsolosluğu'na sığınması, devletin kötü yönetilmesinin kanıtı olarak gösterilmiştir. Bunun yanında Alman basının fikirlerinde Osmanlı aleyhinde değişiklik olduğu iddia edilmiştir⁷⁷. Bu meseleyle ilgili Avrupa gazetelerindeki neşriyatın ardı arkası kesilmemiştir. Olayla ilgili olarak Türkçe gazetelerde ise fazlaca bilgi yer verilmiştir⁷⁸.

Sığınma olayından yıllar sonra dahi Said Paşa'nın İngiliz koruması altında olduğu görülmektedir. Zira 1903 yılında dönemin İngiliz Büyükelçisi geçici olarak Londra'ya gitmesi üzerine, maslahatgüzarına Said Paşa'nın masuniyeti, korunması için talimat vermiştir. İngiliz Büyükelçi huzura çıktığında Sultan II. Abdulhamid'e "*Said Paşa'nın masuniyeti nefsiyesi devleti metbuamca mültezemdir. Çünkü İngiltere Devleti, vaktiyle teahhüd etmiştir. Kendisi Avrupa'nın asayişine ve devletinize hizmet etmiştir. Muvakkaten Londra'ya gidiliyor isem de Balkan işleri kesbi ehemmiyyet eylediğinden üç hafta içinde İstanbul'a avdet edeceğim. O vakte kadar Said Paşa'nın masuniyetine dikkat etmesi için maslahat güzare talimat verdim. Zati şahanenizin de nazarı dikkatini celb ederim.*" ifadelerini beyan etmiştir⁷⁹. Ancak Said Paşa içine düştüğü bu olaydan dolayı hayatı boyunca müteessir olmuştur. Üzüntüsünü, kaleme aldığı hatıratının mukaddime kısmında "*Mensub olduğum millet ve devlete avan-ı memuriyetimde hüsn-ü hidmete vakf-ı nefsetmiş ahıân-ı mazûliyetimde teceddüd-i mansıb için zamana da cari olan müracaat ve teşebbüsattan ittika ve ihtiyâr-ı inziva ile vatanın saadet-i haline, padişahın mesalih-i âmmede muvafakiyetine hasr-ı münâcât eylemiş olduğum halde nihayet bir sefarete müracaat ve taharri-i çare-i hicret ve selamete mecbur oluşumun esbabından hasbe1 beşeriye müteessirim.*" ifadeleriyle dile getirmiştir⁸⁰.

Görüş

Sonuç

Said Paşa, hayatının tehlikede olduğunu düşünerek küçük oğlu ile birlikte 4 Aralık 1895 günü, ecnebi memlekete gitme arzusuyla Beyoğlu'ndaki İngiltere Bü-

- 74 TNA., FO 424/184, No. 747/2, Said Paşa'dan Sir P. Currie'ye, 9 Aralık 1895, s. 419; BOA., Y.EE., D:83, G: 67, Lef 5, 9 Aralık 1895. Bahsi geçen mektubun İngiliz Milli Arşivi'nde yer alan nüshası için bkz; Ek 4.
- 75 BOA., HR.SYS., D: 590, G: 12, Lef 10, 9 Aralık 1895; BOA., Y.EE., D: 83, G: 68, 9 Kanun-ı Evvel 1895/9 Aralık 1895.
- 76 Evening Herald, 14 December/Aralık 1895; Harrisburg Daily Independent, 14 December/Aralık 1895; Republican and Herald, 14 December/Aralık 1895.
- 77 The Guardian, 11 December/Aralık 1895.
- 78 BOA., Y. PRK. BŞK., D: 44, G: 59, Lef 1, 28 Teşrin-i Sani 1311/ 10 Aralık 1895.
- 79 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 1052; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi...*, s. 293.
- 80 Said Paşa, *a.g.e.*, s. 3; Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı (Küçük) Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtîrâtı, Haz. Mustafa Gündüz, C. I, Ketebe Yayınları, İstanbul 2009, s. 33.

yükelçiliğine sığınmıştır. Eski sadrazamın, yabancı bir devletin korumasını talep etmesi Yıldız Sarayı'nda telaşa yol açmış, hemen araçlar gönderilerek Said Paşa'nın yaptığı yanlışlıktan dönmesi ve derhal evine gitmesi istenmiştir. Padişah ile Paşa arasında elçiler vasıtasıyla yapılan görüşmeler neticesinde Paşa'ya ve ailesine güvenlikleri için teminat verilmiş, kendi isteği dışında merkezde ve taşrada herhangi bir görev tevdi edilmeyeceği ve hayatını idame ettirmek için mazuliyet maaşı bağlanacağı bildirilmiştir. İkna sürecinde Hariciye Nazırı Tefvik Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reisi Said Paşa, Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Bey, İsmet ve Ragıp Beyler, Şeyh Esad Efendi gibi birçok kişi Paşa ile 13 kez görüşmüş, Paşa'yı evine dönmeye ikna etmeye çalışmışlardır. Yıllardır Osmanlı Devleti'nin hizmetinde çalışan, en üst düzey görevlerde bulunan, 5 kere sadaret koltuğuna oturmuş bir Paşa'nın, Devlet-i Aliyye'nin başına pek çok gaile açan ve açmaya devam eden İngiltere bayrağı altına sığınması, ecnebi bir memlekete gitmek ve orada yaşamak istemesi kabul edilebilir bir istek değildi. Zira tahsil ve tedavi gibi isteklerle yurt dışına gitmek isteyenleri dahi hoş karşılamayan Sultan II. Abdülhamid'in Said Paşa gibi bir devlet adamının bu isteğini uygun bulması olacak iş değildi. 8 Aralık tarihli tezkire ile padişahın teveccühünü bütünüyle kaybetmekten korkan Said Paşa, 9 Aralık 1895 günü akşam saatlerinde İngiliz Büyükelçiliğini terk edip, evine dönmüştür. Evine dönen Said Paşa'ya söz verildiği üzere, herhangi bir menfi girişimde bulunulmamış, kendisine mazuliyet maaşı tahsis edilerek hayatını idame ettirmesi sağlanmıştır. Paşa, uzun yıllar mazuliyet hayatı yaşamışsa da, yaşanan tüm bu olaylara rağmen padişahın teveccühünü kaybetmemiş olacak ki Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde tekrar sadaret makamına getirilmiştir.

Said Paşa'nın bu teşebbüsünden önce de sonra da sadrazamlık yapan önemli devlet adamlarının yabancı devletlerin elçiliklerine sığındıkları olmuştur. 1881 yılında Mithat Paşa İzmir'de Fransız Konsolosluğu'na, 1907 yılında Kıbrıslı Kamil Paşa, İzmir'deki İngiliz Konsolosluğu'na sığınmışlardır. Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın belirtmiş olduğu üzere Avrupa'ya kaçma meselesi, Sultan II. Abdülhamid döneminde eskimeyen bir moda haline gelmiştir. Mithat Paşa, Mehmed Said Paşa ve Kıbrıslı Kamil Paşa bu modanın temsilcilerinden olmuşlardır. Sultan II. Abdülhamid döneminde affedildikten sonra tekrar sadrazamlık koltuğuna oturan kişi yalnızca Mehmed Said Paşa olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid döneminde spesifik bir olayı ele alan bu çalışma bize hem Sultan hem de Sultan'ın dönemiyle ilgili bazı önemli ipuçları vermektedir. Sultan II. Abdülhamid'in fikir ve düşüncelerine önem verdiği bir devlet adamının İngiliz Büyükelçiliğine sığınması, Avrupa matbuatında Osmanlı Devleti'nin kötü yönetimin bir emaresi olarak lanse edilmiş, ikinci bir Mithat Paşa hadisesinin yaşanıp, yaşanmayacağı merak konusu olmuştur. Bu durum, Sultan II. Abdülhamid aleyhinde yapılan haberlerin artmasına ve menfi kamuoyunun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine sığınması, her ne kadar Sultan II. Abdülhamid döneminde bir baskı rejimi olduğu şeklinde bir algının oluşmasına sebebiyet verse de bu teşebbüste Paşa'nın karakterinin, vehminin payı olduğu unutulmamalıdır. Tüm bu menfi hadiselerle rağmen Sultan II. Abdülhamid, Said Paşa'yı affetmiş, hayatını idame ettirmesi için kendisine mazuliyet maaşı bağlamıştır. Bu durum, bazı tarihçiler tarafından istibdat dönemi olarak adlandırılan zaman diliminde, Sultan II. Abdülhamid'in merhametinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Gazi

Akademik
Bakış

81

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

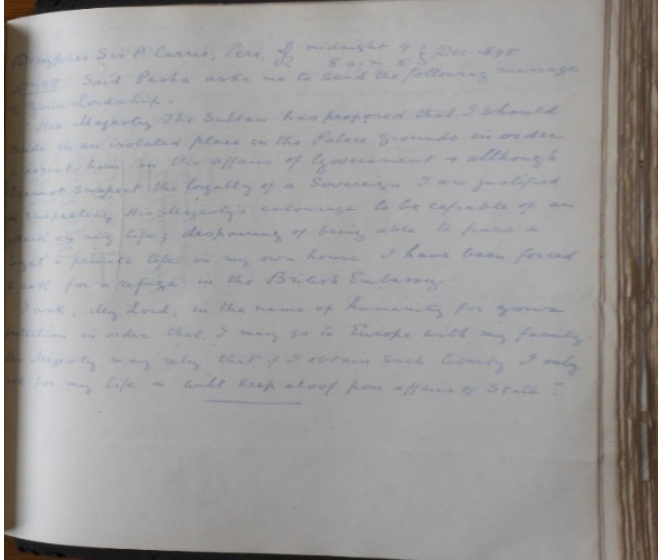
Ekler

Ek 1. Mehmed Said Paşa

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-22---0001.jpg> (20.11.2020)

Ek 2. Said Paşa'nın İsteği Üzerine İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury Markisi'ne Hitaben Gönderilen Telgraf Metni

Kaynak: TNA., FO 78/4629, No. 768, Sir P. Currie'den Salisbury Markisi'ne, 4 Aralık 1895.

Görsel

Akademik
Bakış

82

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Ek 3. Said Paşa'nın İngiliz Büyükelçiliğine Sığınmasıyla İlgili Avrupa Basınında Çıkan Bazı Haber Başlıkları

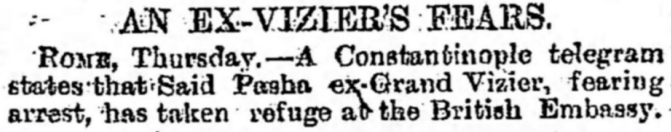
DAILY
THE PORTE IS INSANE.
SAID PASHA SEEKS SHELTER AT
THE BRITISH EMBASSY.

Kaynak: Ottawa Daily Citizen, 6 December/Aralık 1895.

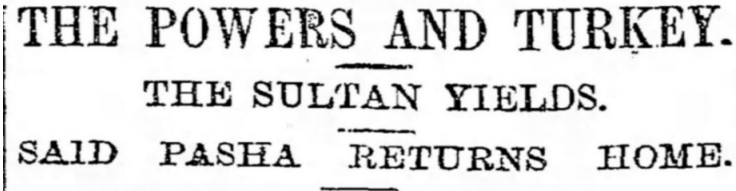
THE
POWERS AND TURKEY.
SAID PACHA SEEKS BRITISH
PROTECTION.

Kaynak: Daily News, 6 December/Aralık 1895.

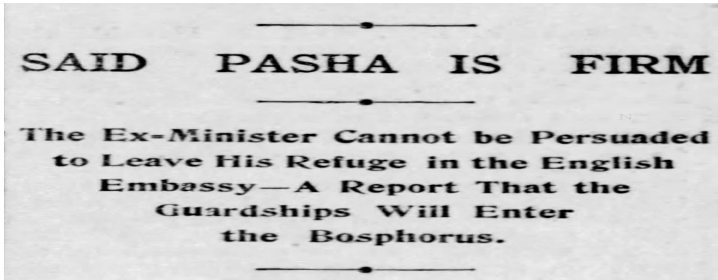
AN EX-VIZIER'S FEARS.
ROME, Thursday.—A Constantinople telegram
states that Said Pasha ex-Grand Vizier, fearing
arrest, has taken refuge at the British Embassy.

Kaynak: Northern Echo, 6 December/Aralık 1895.

THE POWERS AND TURKEY.
THE SULTAN YIELDS.
SAID PASHA RETURNS HOME.

Kaynak: The Leeds Mercury, 11 December/Aralık 1895.

SAID PASHA IS FIRM
The Ex-Minister Cannot be Persuaded
to Leave His Refuge in the English
Embassy—A Report That the
Guardships Will Enter
the Bosphorus.

Kaynak: Democrat and Chronicle, 6 December/Aralık 1895.

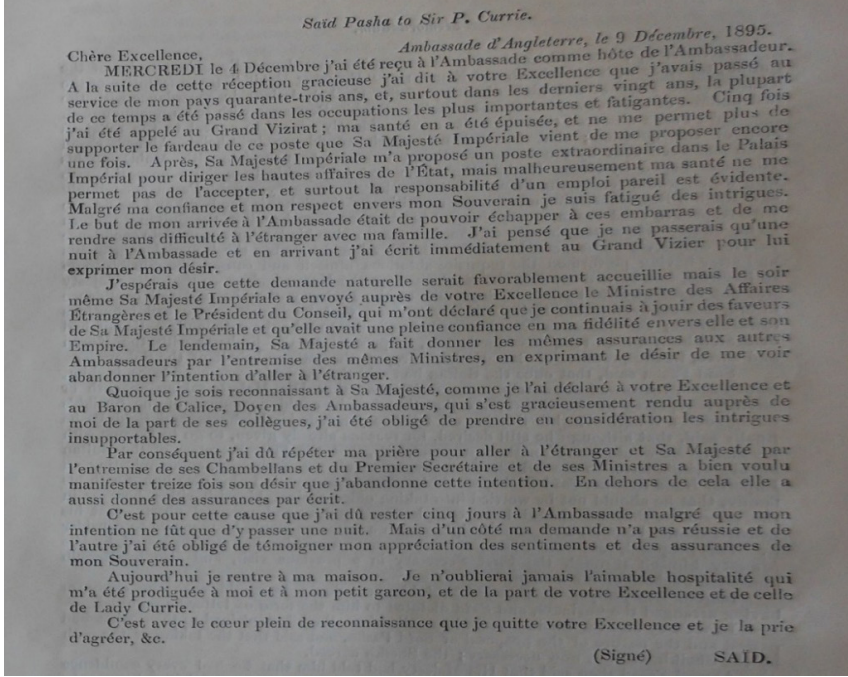
Gazi

Akademik
Bakış

83

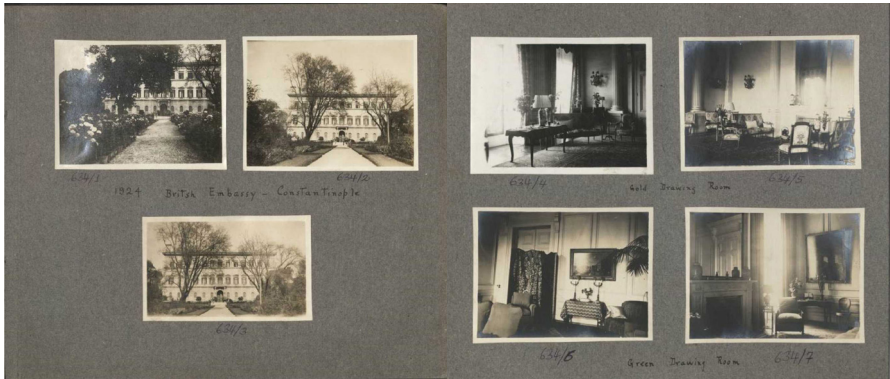
Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Ek 4. Said Paşa'nın, İngiliz Büyükelçi Sir Philip Currie'ye Hitaben Yazdığı Fransızca Mektup

Kaynak: TNA., FO 424/184, No. 747/2, Said Paşa'dan Sir P. Currie'ye, 9 Aralık 1895, s. 419.

Ek 5. İstanbul Beyoğlu'nda Bulunan İngiliz Büyükelçiliği ve İngiliz Büyükelçiliğinde Bulunan Misafir Odaları

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Albüm Numarası: 000634.

Kaynaklar

Arşivler

Osmanlı Arşivi (BOA)

HR.SYS., 1705/100
HR.SYS., 1705/103
HR.SYS., 36/7
HR.SYS., 590/12
HR.TO., 353/23
Y. PRK. BŞK., 44/59
Y.EE., 82/4
Y.EE., 83/59
Y.EE., 83/60
Y.EE., 83/61
Y.EE., 83/62
Y.EE., 83/63
Y.EE., 83/65
Y.EE., 83/67
Y.EE., 83/68

İngiliz Milli Arşivleri (TNA)

Foreign Office (FO)
78/4629, No. 766.
78/4629, No. 768.
78/4629, No. 769.
78/4629, No. 774.
78/4629, No. 782.
78/4629, No. 783.
78/4629, No. 784.
424/184, No. 670.
424/184, No. 698.
424/184, No. 747.
424/184, No. 747/1.
424/184, No. 747/2.
881/6820, No. 675.

Gazete

Aberdeen Journal and General Advertiser for the North of Scotland
Birmingham Daily Post
Daily News
Democrat and Chronicle
Evening Herald
Harrisburg Daily Independent
Leicester Chronicle or Commercial and Leicestershire Mercury
Northern Echo
Republican and Herald
The Bristol Mercury and Daily Post Western Countries and South Wales Advertiser
The Guardian
The Leeds Mercury
The Manchester Guardian

Gaz

Akademik
Bakış

85

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Hatırat

Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, C. I, Sabah Matbaası, Dersaadet 1328.

Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1999.

Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı (Küçük) Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtıratı, Haz. Mustafa Gündüz, C. I, Ketebe Yayınları, İstanbul 2009.

Kitap

AKSUN, Ziya Nur, *II. Abdülhamid Han*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. I, K. I, TTK Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1991.

DEMİR GÖRÜR, Emel, *Osmanlı Belgeleri ile İngiliz Elçilik ve Konsolosluk Raporlarında Vilâyet-i Sitte Islahatı (1878-1899)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar*, C. II, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1982.

KARACA, Ali, *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

GÜRÜN, Kâmuran, *Ermeni Dosyası*, 7. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, C. VIII, TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2011.

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

KARPAT, Kemal H., *İslâm'in Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, Timaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013.

KÜÇÜK, Cevdet, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1984.

LEWIS, Bernard *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2010.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. Server Tanilli), C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, Haz. Başbakanlık Arşiv Araştırma Kurulu, C. XXIX (1 Mayıs 1895-31 Mayıs 1895), İstanbul 1991.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1976.

Makale

ÇEVİK, Zeki, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", *Turkish Studies*, Vol. 4, Fall 2009, s. 838-865.

KURAN, Ercümen, "Bir Türk Islahatçısı Olarak Küçük Said Paşa (1840-1914)", *Töre*, S. 8/91, 1978, s. 17-24.

KURAN, Ercümen, "Küçük Said Paşa (1840-1914) as a Turkish Modernist", *Middle East Studies*, Vol. I, No. 2, April 1970, s. 124-132.

KURAN, Ercümen, "Bugünkü Türkiye'nin Kurucularından Küçük Said Paşa", *Türk Kültürü*, S. 56, Ankara 1967, s. 570-573.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı "Said Paşa'ya Dair Vesikalar", *Tarih Dergisi*, C. VIII, S. 11-12, İstanbul 1956, s. 105-134.

Ansiklopedi Maddesi

ALKAN, Necmettin, "Wilhelm Colmar von der Goltz", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 478-480.

ÇETİN, Atilla "Kıbrıslı Kâmil Paşa (1832-1913)", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s. 392-394.

Gazi

Akademik

Bakış

86

Cilt 15

Sayı 29

Kış 2021

KURAN, Ercümen, "Said Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s. 82-86.

KURŞUN, Zekeriya, "Said Paşa, Küçük (1838-1914)", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IIIIV, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 576-578.

ÖZCAN, Abdülkadir "Cevad Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 430-431.

SHAW, S. J., "Küçük Sa'îd Paşa (1938-1914)", *Encyclopaedia of Islam*, Vol. 5, Leiden 1979, s. 313-314.

Tez

KURŞUN, Zekeriya, "Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1839-1914", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Albüm

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Albüm Numarası: 000634

Extended Abstract

Mehmed Said Pasha is an important statesman who served as grand vizier for a total of nine times, seven times during the reign of II. Abdülhamid and two times during Union and Progress. Mehmed Said Pasha is an important statesman who served as grand vizier for a total of nine times, seven times during the reign of Sultan and two times during the period of Union and Progress. Said Pasha, one of the key figures in the reforms carried out during the reign of the Sultan, is an important modernist who tried to reform the Ottoman institutions with his ideas and actions in order to transform an old state into a new state during his long service. Said Pasha was a name that the Sultan could not give up, not only when he was in the office of grand viziers, but also during his years of pension, he was a dignitary with whom he consulted his ideas on many issues.

After the dismissal of Said Pasha from his fifth grand vizierate, the developments in the last months of 1895 increased the gravity of the delusional pasha, and perhaps the most negative event of his life was experienced. In this study, the issue of taking refuge in the British Embassy, where Said Pasha regretted throughout his life and even started his memoirs with this negative event, is discussed.

After Said Pasha was dismissed from the Grand Vizier for the fifth time, Kamil (Kiamil) Pasha was replaced. The Sultan then proposed that he should again Grand Vizier. He declined, alleging that if in office he could only follow the same course which Kamil Pasha was taking. The offer was repeated several times, but he adhered to his refusal. The Sultan then proposed that he should take up his abode in the Palace and act as His Majesty's Adviser; he was told that authority would be given him superior to that of the Grand Vizier, and that he would be authorized to decide by a simple note all questions except those relating to politics, upon which he would be expected to consult with the Sultan. Pasha pointed out that such an office would be contrary to the laws and institutions of the Ottoman State, and declined to assume the responsibility of it.

The Sultan then sent İzzet Beg to inform him that an apartment had been prepared for him in a kiosk in the Palace grounds, and that he was to reside there and be ready at all hours of the day and night to give advice to His Majesty. Pasha replied that his advice would always be at His Majesty's service, but that he must decline to leave his house, which is within easy reach of the Palace, and where he

Gazi

Akademik
Bakış

87

Cilt 15
Sayı 29
Kiş 2021

would be accessible at all times. On the 4 December, İzzet Beg came again, and in peremptory terms insisted upon his taking up his abode in the kiosk.

This persistence on the part of the Sultan coupled with rumours which had reached him from private sources, aroused his fears. Then he determined, in order to preserve his personal liberty, to take the step of placing himself under the protection of the British Embassy (December 4, 1895). Shortly after his arrival Said Pasha addressed a letter to the Grand Vizier, informing him of the step he had taken, and of the motives which had prompted it. Then Foreign Minister and the President of the Council went to see him, and strongly urged him to return to his home, pointing out the disastrous effects to himself and his family if he persisted. He, however, declined to follow their advice. On the following day the same Ministers called upon the foreign Ambassadors, and requested them to advise Said Pasha to leave the British Embassy. They were authorized to give assurances on the part of the Sultan of his continued good-will towards Said Pasha, and to promise in the name of His Majesty that every guarantee would be given to him for his security and full liberty. This message was communicated to Said Pasha by the Austrian Ambassador as "doyen" in the name of his colleagues (December 6), but without any advice being given on their part. Said Pasha still maintained his resolution to go abroad. Meanwhile emissaries from the Palace constantly visited the ex-Grand Vizier. Tahsin Beg, the Sultan's First Secretary, took the principal part, and was accompanied either by İsmet, or Raghıb Beg.

Said Pasha while insisting on his right to travel, endeavoured to obtain guarantees for his security and safety in the event of his returning home. The Sultan began by promising everything, but, according to his wont, gradually reduced the offers he had made. On the 6 December he sent a Mollah, named Sheikh Essad, who was employed to communicate with Arabi Pasha during the rebellion in Egypt. He then proposed that the First Secretary of the Sultan should write a letter to the British Ambassador, or to all the Ambassadors, communicating an Imperial irade guaranteeing his liberty and security, and promising that he should not be appointed to any office without his consent. This proposal was submitted to the Sultan, but instead of the asked-for letter there came one of an entirely different character, making no reference to the Ambassadors, blaming Said Pasha's conduct.

The assurances which he eventually received in writing, signed by the First Secretary of the Sultan, were to the following effect: *There is no need to repeat the observations with regard to your having gone to a Foreign Embassy without any cause whatsoever. The favour which His Imperial Majesty has shown to you for the last twenty years, proved by acts, is known to all. The safety and comfort of your family is secured. You should therefore at once proceed to your house, where you will dwell with all freedom, personal liberty, and comfort. No proposals shall be made to you of any post, either in the capital or in the provinces, and you may devote your days to prayers for the life of the Sultan. Further, although nothing has been left undone for your maintenance, nor will be in future, yet the Minister of Finance has been ordered to pay you a monthly pension of 40.000 piastres. It would not be acceptable to the Caliph that a distinguished vizier like you should pass the rest of his life in a foreign country, and you should therefore abandon this idea and at once go home. This Imperial advice is prompted by the fatherly benevolence shown towards you for twenty years past, and still maintained by the Sultan, and you should at once, therefore, yield to these Imperial commands.* On the 9 December, Said Pasha returned to his house, accompanied by first dragoman of the British Embassy, Mr. Block.

As promised, no negative attempt was made against Said Pasha, he was provided with a salary to sustain his life. Although Pasha lived an isolated life for many years, despite all these events, he did not lose his favor and became the grand vizier during Abdulhamid's reign.

Görür